

Uttalanden om den s.k. Linköpingsmodellen som används vid Polismyndigheten när en ung person misstänks ha använt narkotika

Beslutet i korthet: I en förundersökning om ringa narkotikabrott beslutade polisen att som första utredningsåtgärd hålla ett förhör med en 16-åring i hemmet enligt en arbetsmetod som inom Polismyndigheten kallas Linköpingsmodellen.

Linköpingsmodellen går ut på att förhör genomförs i hemmet med personer mellan 15 och 18 år som misstänks ha använt narkotika men där misstanken inte når upp till skälig misstanke.

I det aktuella fallet var 16-åringen inte hemma när polisen kom till bostaden utan befann sig i en matbutik. Polisen åkte till butiken och höll förhöret där. JO konstaterar att platsen och formerna för förhöret var i direkt strid med den s.k. hänsynsprincipen och bestämmelserna om förhör i förundersökningskungörelsen. Polismyndigheten kritiserar för det.

I beslutet gör JO uttalanden om Linköpingsmodellens förenlighet med gällande lagstiftning och pekar på vissa risker i rättssäkerhetshänseende med arbetsmetoden.

Granskningens bakgrund och inriktning

I en anmälan till JO den 5 december 2019 förde AA fram klagomål mot ett polisingripande mot hennes dotter BB den 16 november 2019.

Av utredningen framgår sammanfattningsvis följande om händelseförloppet.

Den 6 november 2019 fick Polismyndigheten ett underrättelseuppslag om att BB som var 16 år vid tidpunkten hade anordnat en fest en vecka tidigare. Enligt uppslaget hade det funnits gott om narkotika på festen, och bl.a. BB hade brukat narkotika på festen.

Polisen bedömde uppslaget som trovärdigt och att det fanns anledning att anta att det hade förövats brott som hör under allmänt åtal. En förundersökning om ringa narkotikabrott i form av eget bruk inleddes. Det fanns dock enligt polisen inte tillräckligt med konkreta omständigheter för att bedöma BB som skälig misstänkt för brottet.

Polisen beslutade att som första utredningsåtgärd hålla ett förhör med BB i hemmet i enlighet med en arbetsmetod som kallas Linköpingsmodellen. På kvällen den 16 november 2019 åkte polisen till BB:s bostad. BB var dock inte hemma.

Polisen kunde med hjälp av AA konstatera var BB befann sig. Polisen åkte dit och ställde frågor till BB om bl.a. narkotika. Med anledning av bl.a. sina iakttagelser av BB gjorde polisen bedömningen att BB var skäligen misstänkt för ringa narkotikabrott och beslutade om kroppsbesiktning. BB togs med till en lokal där hon fick lämna urinprov.

I sin anmälan till JO förde AA fram bl.a. följande. När hon fick tag på BB befann sig dottern på en bensinmack. I stället för att vänta på polisen utomhus i kylan gick dottern och en kompis till ett café i en matbutik. När hon och polisen träffade BB i matbutiken nekade dottern till att hon var påverkad av narkotika. AA kunde inte se några tecken på att dottern skulle ha varit påverkad. Polisen var alldeles för enveten och fattade utan grund beslutet att BB med tvång skulle lämna urinprov. BB blev också bryskt tilltalad med hånflin och förolämpande ord av polisen. Både AA och dottern mådde dåligt av polisens agerande.

Enligt Polismyndighetens handbok för narkotikabekämpning (PM 2019:14) förutsätter Linköpingsmodellen att en förundersökning inlemts, och den går ut på att förhör genomförs i hemmet med ungdomar mellan 15 och 18 år som misstänks ha använt narkotika men där misstanken inte når upp till skäligen misstanke. Jag kommer att göra uttalanden om arbetsmetodens förenlighet med gällande lagstiftning och peka på vissa risker i rättssäkerhetshänseende som jag noterat. Några av dessa uttalanden har bäring även på åtgärder som vidtogs i BB:s fall, men jag har begränsat min granskning av AA:s klagomål till åtgärder som polisen vidtog sedan BB påträffats i matbutiken.

Utredning

Polismyndigheten (juristen CC) yttrade sig den 4 juni 2020 efter att berörda befattningshavare fått tillfälle att lämna upplysningar. Ytrandet finns tillgängligt hos JO.

I sin bedömning förde Polismyndigheten fram i huvudsak följande när det gäller polisens agerande efter besöket i BB:s hem.

Genom utredningen har det kommit fram att polisen efter att de fått information om att BB inte fanns i bostaden, begav sig ut för att tillsammans med BB:s mamma söka efter och tala med BB. Polisen påträffade BB vid ett bord inne i en matbutik och ställde där frågor till BB. Mot bakgrund av BB:s låga ålder finns det anledning att ifrågasätta ett sådant tillvägagångssätt. En rimlig åtgärd skulle i stället ha varit att ta med BB till en mer avskild plats för att fortsätta diskussionen.

Av dokumentationen framgår att polisen lade bl.a. följande omständigheter till grund för bedömningen att BB var skäligen misstänkt för narkotikabrott. Hon hade försökt undvika ett möte med polisen trots att hon visste att polisen sökte henne. Hon var glansig och rödsprängd i ögonen och undvek att möta polisen med blicken. När polisen började ställa frågor om narkotika blev hon märkbart nervös och började darra på rösten, blev torr i munnen och svarade undvikande och forcerat.

I efterhand kan det diskuteras om det fanns tillräckligt konkreta omständigheter för att anse att BB var skäligen misstänkt för narkotikabrott. Men mot bakgrund av det bedömningsutrymme som måste finnas i frågan saknas det anledning att ifrågasätta att det fanns fog för misstanken.

Efter att ha gjort bedömningen att BB var skäligen misstänkt för narkotikabrott fattade polisen ett beslut om kroppsbesiktning i form av urinprov.

Polisen har tillbakavisat påståendena om kränkande uppträdande mot BB.

Sammantaget ansåg Polismyndigheten att det inte finns någonting i utredningen som tyder på att kroppsbesiktningen inte skulle ha gått till på lagenligt sätt.

Rättslig reglering

Förhör

Under en förundersökning får förhör hållas med var och en som antas kunna lämna upplysningar av betydelse för utredningen (se 23 kap. 6 § rättegångsbalken, RB). En person kan förhöras som misstänkt, målsägande, vittne eller annan. I det sistnämnda fallet brukar man säga att personen hörs upplysningsvis. Även en person mot vilken det finns en svag misstanke, som inte når upp till nivån skäligen misstanke, kan höras upplysningsvis.

Ett förhör ska, såvida inte därigenom förundersökningens behöriga gång motverkas eller polisens eller åklagarens arbete avsevärt försvåras, hållas på tid och plats som kan antas medföra minsta olägenhet för den som ska höras. Den som ska höras bör, där så kan ske och det inte bedöms olämpligt med hänsyn till utredningen, i god tid kallas till förhöret. (Se 5 § förundersökningskungörelsen, FUK.)

Förhör med någon som är under 18 år och som är misstänkt för brott, målsägande eller vittne, ska planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada. Det bör noga tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Detta får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Förhör får inte äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa. (Se 17 § FUK.)

Hänsynsprincipen

I en förundersökning ska den s.k. hänsynsprincipen beaktas. Den kommer till uttryck i 23 kap. 4 § andra stycket RB där det anges att en förundersökning ska

bedrivs så att inte någon onödigt utsätts för misstanke eller orsakas kostnad eller olägenhet.

Bedömning

Förhöret med BB och kroppsbesiktningen

Av utredningen framgår att BB skulle höras upplysningsvis och inte som misstänkt i utredningen om ringa narkotikabrott. Polismyndigheten har beskrivit det som utspelade sig i matbutiken som att polisen hade ett samtal eller en diskussion med BB. Samtalet rörde bl.a. narkotika. Med anledning av det vill jag erinra om att det enligt bestämmelserna om förundersökning i rättegångsbalken och i förundersökningskungörelsen inte finns några andra former för samtal än förhör. Om ett "samtal" rör den sak som förundersökningen avser är det alltså att betrakta som ett förhör. (Se JO 2007/08 s. 149.)

Det som utspelade sig i matbutiken kan inte betraktas som något annat än ett förhör inom ramen för den tidigare inledda förundersökningen om ringa narkotikabrott. Platsen och formerna för förhöret var dock i direkt strid med hänsynsprincipen och bestämmelserna om förhör i förundersökningskungörelsen. Jag återkommer längre fram i beslutet med generella synpunkter på att en ung person som misstänks för brott hörs upplysningsvis.

I fråga om kroppsbesiktningen anser jag i likhet med Polismyndigheten att det kan diskuteras om BB var skäligen misstänkt för narkotikabrott. Det finns dock ett bedömningsutrymme i denna typ av frågor, och polisernas bedömning framstår inte som direkt felaktig. Den som skäligen kan misstänkas för ett brott som det kan följa fängelse på får kroppsbesiktigas (se 28 kap. 12 § RB). Mot den bakgrunden har jag inte anledning att kritisera Polismyndigheten för kroppsbesiktningen.

När det gäller påståendena om att poliserna skulle ha uppträtt på ett kränkande och otrevligt sätt mot BB står ord mot ord, och jag har inte underlag för att rikta någon kritik mot Polismyndigheten i den delen.

Linköpingsmodellen

Beskrivning av arbetsmetoden

Såvitt jag förstått har den s.k. Linköpingsmodellen tillämpats inom Polismyndigheten i flera år. Den finns numera beskriven i Polismyndighetens handbok för narkotikabekämpning där flera arbetsmetoder finns samlade för att kunna spridas nationellt.

I handboken redogörs i avsnitt 2.2. för en arbetsmetod vars syfte är att polisen genom hembesök i ett tidigt skede ska avbryta ett begynnande narkotikamissbruk bland ungdomar mellan 15 och 18 år. Metoden ska tillämpas

avseende den som inte tidigare rapporterats för narkotikabrott och innan misstanken når upp till skälig misstanke.

När det gäller den praktiska tillämpningen av metoden anges bl.a. följande i handboken. Polisen får kännedom om att en ung person misstänks bruka narkotika och en förundersökning inleds om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts. Polisen planerar in ett hembesök hos den unge som ska höras. Ett sådant förhör genomförs endast om misstanken inte når upp till skälig misstanke. När polisen är på plats vid den unges hem informeras vårdnadshavarna om att polisen avser att genomföra ett förhör med deras barn. Om vårdnadshavarna samtycker kan förhöret genomföras i hemmet. Om polisen nekas att genomföra förhöret bör polisen lämna platsen och i stället kalla till förhör på polisstationen.

Arbetet enligt Linköpingsmodellen är brottsutredning

Polismyndigheten har i sitt yttrande till JO angett att arbetsmetoden Linköpingsmodellen utgör en del av myndighetens brottsförebyggande arbete enligt 2 § polislagen.

Det bakomliggande syftet med polisens arbete enligt Linköpingsmodellen är att förhindra att unga personer brukar narkotika och avbryta ett begynnande missbruk. Det är i den meningen ett brottsförebyggande arbete. Arbetsmetoden förutsätter dock, enligt vad som sägs i handboken, att en förundersökning inletts. Ändamålet med en förundersökning är att utreda en konkret brottslig gärning samt vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för åtal mot honom eller henne (se 23 kap. 2 § RB). Jag kan därför inte se annat än att det handlar om ett brottsutredande arbete (se 2 § 3 polislagen).

Det finns skäl att betona att en förundersökning inte kan inledas för att polisen har en allmän misstanke om att en ung person brukar narkotika och i brottsförebyggande syfte vill prata med den unge och dennes vårdnadshavare om narkotika och riskbeteenden. Det skulle inte vara förenligt med förundersökningsinstitutet. Enligt min mening kan det också sättas ifråga om polisen bör inleda en förundersökning när det redan före förhöret framstår som utsiktslöst att utreda en viss konkret brottslig gärning, exempelvis om det gått lång tid efter det misstänkta bruket av narkotika (se 23 kap. 1 § andra stycket RB).

I detta sammanhang finns det också anledning att nämna Polismyndighetens skyldighet att samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem. Polismyndigheten har även en skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om den i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa, t.ex. på grund av eget missbruk. (Se 6 § polislagen och 14 kap. 1 § första stycket 2 socialtjänstlagen.)

Förhör i den unges hem

I Polismyndighetens handbok anges att förhöret med den unge kan genomföras i hemmet om vårdnadshavaren samtycker. Det nämns dock inget om att den unge ska tillfrågas om sin åsikt till att förhöret genomförs på det sättet. Med anledning av det vill jag framhålla barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen. Den rätten omfattar både en mer allmän rätt för barnet att uttrycka sina åsikter och en rätt för barnet att höras och göras delaktig i ärenden vid domstolar och myndigheter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Av Polismyndighetens handbok framgår vidare att Linköpingsmodellen ska användas på så sätt att polisen utan föregående underrättelse besöker bostaden och frågar om samtycke till ett förhör med den unge i hemmet. Utan någon underrättelse i förväg kan det dock vara svårt för den unge och vårdnadshavaren att göra ett välöverlagt val om huruvida förhöret ska hållas i bostaden. Det framstår som tveksamt om det i ett sådant läge finns möjlighet att lämna ett reellt samtycke.

Oavsett frågan om samtycke bör det inte hållas förhör med den unge i närvaro av vårdnadshavaren om det skulle strida mot den unges bästa eller om det finns andra särskilda skäl (se 5 § tredje stycket lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL). Den unge bör tillfrågas om sin inställning till att vårdnadshavaren är närvarande vid förhöret (se prop. 1994/95:12 s. 64 f.).

Det finns risker med att höra den unge upplysningsvis

Enligt arbetsmetoden ska den unge höras upplysningsvis. Om misstanken förstärks under förhöret och når upp till skäligen misstanke ska förhöret avslutas och den unge ska bl.a. underrättas om misstanken och om rätten till försvarare vid förhör på polisstationen vid ett senare tillfälle (se 23 kap. 18 § RB och 12 § FUK).

De rättssäkerhetsgarantier som är knutna till underrättelse om brottsmisstanke får givetvis inte sättas ur spel genom att en person hörs upplysningsvis i stället för som skäligen misstänkt. När någon hörs upplysningsvis finns det en risk för att den hörde medvetet eller omedvetet lämnar oförmånliga uppgifter, vilka sedan används mot honom eller henne vid en straffrättslig prövning, utan att den hörde har fått tillfälle att ta ställning till t.ex. frågan om försvarare. Det förhållandet att ett förhör ska avbrytas om skäligen misstanke uppstår förändrar inte situationen. (Se JO 2000/01 s. 100, JO 2008/09 s. 92 och JO 2011/12 s. 130.)

Det finns alltså en risk att rättssäkerhetsintressen inte beaktas fullt ut när den unge hörs upplysningsvis. Det kan därför finnas anledning att inför förhöret upplysa den unge och vårdnadshavaren om att det i utredningsmaterialet finns uppgifter som är besvärande men att misstanken inte når upp till nivån skäligen misstanke samt vad som händer om misstanken stärks under förhöret och vad

graden av misstanke har för betydelse för den unges rättigheter i förundersökningen (se JO 2000/01 s. 100 och JO 2008/09 s. 92).

Jag vill också peka på att även den som ska höras upplysningsvis under en förundersökning utan att vara skäligen misstänkt som regel bör kunna låta sig biträdas av en privat försvarare (se NJA 2021 s. 286 p. 11).

Sekretess

Ett syfte med Linköpingsmodellen är att informera vårdnadshavaren om misstanken mot den unge samt generellt om narkotika och missbruksbeteende. Vårdnadshavaren ska också närvara vid förhöret med den unge.

En uppgift om att någon är misstänkt för brott anses i normalfallet vara så känslig att uppgiften omfattas av sekretess enligt 35 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL).

En vårdnadshavare har inte alltid möjlighet att utan den unges medgivande ta del av uppgifter där sekretess gäller till skydd för den unge. När barnet kommit upp i tonåren får det många gånger anses ha nått en sådan mognad att det bör åtnjuta ett visst skydd för sin integritet gentemot sina föräldrar. (Se 12 kap. 3 § OSL samt prop. 1979/80:2 s. 330, prop. 1988/89:67 s. 35 f. och prop. 2008/09:150 s. 370.)

Om någon som inte har fyllt 18 år är skäligen misstänkt för brott ska som huvudregel vårdnadshavaren omedelbart underrättas och kallas till förhör som hålls med den unge (se 5 § LUL). Underrättelseskyldighet har ansetts innebära en reglering av utlämnande av uppgifter till enskild som i vissa situationer kan vara sekretessbelagda enligt 35 kap. 1 § OSL. Av den anledningen har det i 35 kap. 10 § första stycket 1 OSL gjorts ett undantag från sekretessen för att vårdnadshavaren ska kunna underrättas. (Se prop. 1987/88:135 s. 33 f.)

Den nu aktuella arbetsmetoden ska tillämpas avseende ungdomar mellan 15 och 18 år där misstanken inte når upp till skäligen misstänkt. I en sådan situation gäller inte undantaget för sekretess i 35 kap. 10 § första stycket 1 OSL.

Det framstår inte som i alla lägen givet att det finns stöd i offentlighets- och sekretesslagen att lämna uppgifter till vårdnadshavaren enligt vad som förutsätts i Linköpingsmodellen. Jag har noterat att frågan om sekretess över huvud taget inte berörs i Polismyndighetens handbok.

Kritik och avslutande kommentarer

Polismyndigheten kritiseras för förhöret som hölls med BB i en matbutik.

Arbetet med att begränsa bruket av narkotika bland ungdomar är viktigt, och det finns stora fördelar för både individen och samhället att avbryta ett begynnande narkotikamissbruk i ett tidigt skede. Jag ser därför positivt på att Polismyndigheten sätter fokus på arbetet med det.

Polismyndighetens arbetsmetoder måste dock vara förenliga med gällande lagstiftning. Jag är tveksam till om Linköpingsmodellen är det i alla avseenden. Jag har också kunnat se vissa risker i rättssäkerhetshänseende med arbetsmetoden.

Med anledning av det som kommit fram genom klagomålet till JO har Polismyndigheten uppgett att den avser att uppdatera handboken genom att ytterligare tydliggöra att Linköpingsmodellen ska användas vid hembesök och inte på allmän plats. Jag utgår från att Polismyndigheten också kommer att göra en översyn av arbetsmetoden med anledning av mina uttalanden i beslutet. Vid den översynen bör myndigheten även analysera arbetsmetodens förenlighet med barnkonventionen. Jag har tidigare nämnt barnets rätt enligt artikel 12 att komma till tals. Vidare är det viktigt att beakta bl.a. de garantier som varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska tillförsäkras enligt artikel 40 punkten 2 (b). Det gäller exempelvis att barnet snarast och direkt ska underrättas om vilka anklagelser som riktas mot honom eller henne och få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp samt att barnet inte ska tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt.

Ärendet avslutas.